

ОДНОСИ РУСИЈЕ И ТУРСКЕ У КОНТЕКСТУ САВРЕМЕНИХ МЕЂУНАРОДНИХ ЗБИВАЊА*

Анђелија Ђукић**

Дејан Вулетић***

Милош Миленковић****

Достављен: 09. 02. 2022.

Језик рада: Српски

Кориговано: 22. 02. и 03. 03. 2022.

Тип рада: Прегледни рад

Прихваћен: 23. 03. 2022.

DOI број: 10.5937/vojdelo2201001D

У контексту међународних збивања, односи Русије и Турске су и даље сложени, иако се заснивају на обостраном признавању безбедносних и других интереса и сарадњи којом се остварује обострана корист. Поремећени односи Турске и САД, изазвани неслагањима у Сирији и турском куповином ракетног система С-400, показали су све веће опредељење Турске за независнију спољну политику. Русија се налази под санкцијама због присаједињења Крима и актер је кризе око Украјине услед НАТО претњи ширења до руских западних граница, која је ескалирала после руског признања независности народних република Доњецк и Луганск (Донбас) и покретања „специјалне војне операције” на територији Донбаса. У спољној политици Русије и Турске и деловању према трећим странама често су присутни њихови супротстављени интереси и пружање директне или индиректне подршке странама у конфликту, без директног сукобљавања, што обликује њихову специфичну „конкурентску сарадњу”. Ангажовање Турске и Русије у Сирији показало се делотворним, како у војним операцијама, тако и у посредовању у преговорима, чиме је смањен утицај САД и НАТО на овом подручју. Модел управљања кризом примењен у Сирији није се показао успешним у либијској кризи због пасивнијег односа Русије и већег утицаја западних сила и мисије УН. Заједничко ангажовање у енергетским и војним пројектима и трансферу технологија показатељ су сарадње

* Чланак је резултат рада на научноистраживачком пројекту „Физиономија савремених оружаних сукоба” који се реализује на основу Плана научноистраживачке делатности у МО и ВС за 2022. годину.

** Институт за стратегијска истраживања, Универзитет одбране у Београду, Београд, Република Србија, andjelija.djukic@mod.gov.rs

*** Институт за стратегијска истраживања, Универзитет одбране у Београду, Београд, Република Србија.

**** Институт за стратегијска истраживања, Универзитет одбране у Београду, Београд, Република Србија.

усмерене на индустрије од стратешке важности. Интереси Русије за неширење НАТО-а и Турске за продор на тржишта Европске уније могу се позитивно одразити и на актуелну економску, политичку и безбедносну позицију Србије и држава региона.

Кључне речи: *Русија, Турска, конкурентска сарадња, Србија, украјинска криза, војнотехничка сарадња, енергетска сарадња*

Увод

У центру међународних збивања последњих месеци, поред проблема са пандемијом вируса COVID-19, енергетске кризе и немира у Казахстану, актуелне су тензије на истоку Европе између САД и савезничких држава, с једне, и Русије, с друге стране, а због дешавања у вези са Украјином. Нерешени односи Русије и НАТО-а, пре свега САД, и могућност ширења овог савеза на исток учлањањем Украјине, не доприносе постизању мира. Распоређивање руских снага и војне опреме на граници са Украјином, али и снага и средстава НАТО-а близу границе са Русијом, уз наоружавање украјинских снага, допринело је ионако напетој ситуацији. Крајем фебруара 2022. године криза је ескалирала руским признањем независности Доњецке Народне Републике (ДНР) и Луганске Народне Републике (ЛНР), које се налазе на територији Украјине, а затим и покретањем „специјалне војне операције” руских оружаних снага у Украјини, са циљем „демилитаризације и денацификације” ове државе.

На односе и дешавања у међународној заједници, поред светских сила као што је Русија, значајан утицај остварују и одређене регионалне силе, као што је Турска. У контексту међународних збивања, односи Русије и Турске и даље представљају сложено питање, иако се заснивају на обостраном признавању безбедносних интереса и бројним билатералним споразумима. Њихове односе карактерише повећање економске сарадње и размене и интензивирање војнотехничке сарадње, али и подржавања међусобно конфронтираних снага у конфликтним подручјима Северне Африке, Централне Азије и Блиског истока, при чему Турска и Русија нису у директном сукобу. Свеукупност односа Русије и Турске може се описати као „конкурентска сарадња”, чије су теоријске основе постављене педесетих година двадесетог века. Теорија конкурентске сарадње представља скуп начела и садржаја одлучивања и предузимања акција учесника у сукобу, заснованих на њиховим циљевима и очекиваним ефектима, где су ефекти предузетих акција зависни од избора кооперативне или такмичарске оријентације учесника при дефинисању тока и исхода актуелног процеса. Та теорија има два основа: а) међузависност циљева и б) карактер предузетих акција. Корелативност циљева и акција има за последицу постигнуте ефекте, њихов позитиван или негативан исход за стране у сукобу, итд.¹ Овакав вид односа Турске и Русије

¹ Morton Deutsch, „Cooperation and Competition”, in: Morton Deutsch, Peter Coleman and Eric Marcus (eds.), *Conflict, interdependence, and justice*, Springer, New York, 2011, p. 25.

настао је као последица изражених интереса на Балкану, Кавказу, Централној Азији, Блиском истоку и северној Африци, које су оне успеле да прилагоде једна другој у већини ових региона и пронађу моделе сарадње у економији и политици, погодне за остваривање њихових појединачних интереса.

Од распада СССР-а, Русија и Турска су државе на обалама Црног мора и нису копнени суседи, али богато наслеђе историјских односа и мноштво тревнатних веза ствара специфичну међусобну повезаност и више заједничких тачака него у прошлости. Приказ пријатељских односа двојице председника који „не верују” Западу, прикрива сложеност односа између ове две државе које настоје да имају значајан утицај у међународној заједници, сходно својим националним интересима. Одрживост турско-руских односа ослања се на два повезана аспекта: уважавање тема које су осетљиве за другог партнера и сарадњу којом се остварују обостране користи.²

У домену „тврде моћи” Турска је чланица НАТО-а са војском која је друга по величини у алијанси, али уз повремено одступање од ставова и политике САД. У последње две деценије, спољна политика Турске је доживела изузетну трансформацију, од евроазијства, преко неоосманизма до повратка евроазијским интеграцијама и антизападној и проруској реторици, чиме је постала видљивија у спољнополитичкој пракси.^{3, 4} Заокрет у спољној политици Турске изражен је после неуспелог покушаја пуча дела турске војске јула 2016. године и сумњи Турске око улоге неких владиних агенција САД у овим догађајима, када је председник Турске Тајип Реџеп Ердоган (*Recep Tayyip Erdoğan*), захваљујући правовременом упозорењу из Русије, успео да пред пучистима напусти резиденцију и Анкару. С друге стране, Русија је водећа држава у *Организацији уговора о колективној безбедности* (ОДКБ), која се заснива на војнобезбедносној сарадњи држава насталих распадом СССР-а, има велики утицај у *Шангајској организацији за сарадњу* и располаже респектабилном војном силом и нуклеарним арсеналом. У безбедносном сектору суочена је са настојањима САД да јој ограничи утицај на међународна збивања, онемогући контролу нуклеарног наоружања у Европи изласком САД из споразума о нуклеарним снагама средњег домета, уз нарастање претензија НАТО-а за ширење алијансе учлањењем Украјине и Грузије.

Турска има веће ресурсе „меке моћи”, јер милиони руских туриста одлазе у Турску на летовање, велики број студената из Русије похађа турске универзитета, а приметне су и везе дијаспоре, посебно Северног Кавказа са рођацима у Турској.⁵ За Турску је, међутим, поред зависности у области енергетике и значај-

² Daria Isachenko, „Turkey and Russia: the logic of conflictual cooperation”, German Institute for International and Security Affairs, Berlin, SWP Research Paper 7, October 2021, p. 15.

³ Srđan M. Perišić, „Geopolitičko ponašanje savremene Turske”. *Vojno delo*, Vol. 70, br. 7 2018, str. 53-64.

⁴ Ayşe Ömür Atmaca and Zerrin Torun, „Geopolitical Visions in Turkish Foreign Policy”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 24, No.1, 2022, p. 114.

⁵ Pavel Baev, "Russia and Turkey. Strategic partners and rivals", *Russie.Nei.Reports/French Institute of International Relations*, No. 35, 2021, pp. 10-11.

ног увоза природног гаса из Русије, битно и руско тржиште, нарочито због извоза пољопривредних производа, широког ангажовања у грађевинском сектору руске економије, као и нових заједничких ангажмана за увоз наоружања и трансфера војних технологија у Турску. Русија је највеће тржиште за турске грађевинске компаније које су постале познате по својим технологијама изградње путева, али и објеката високоградње у Москви и Сочију, а руске компаније су прихваћене у Турској због квалитетне изградње великих инфраструктурних објеката, попут фабрика, брана, канала или нуклеарне електране.⁶ У првих девет месеци 2021. године робна размена ових држава је повећана за више од 50% у односу на претходну годину.⁷ На простору Западног Балкана (Србија, Босна и Херцеговина, Северна Македонија, Црна Гора и Албанија) последњих година јача утицај Русије, Кине и Турске, уз стално присуство и утицај Европске уније и САД. Очекивано је да ће интереси Русије и Турске подстаћи сарадњу на овом простору, што је у економском и безбедносном смислу значајно за земље региона.

Односи Турске и Русије у Сирији и Јужном Кавказу

Сирија. Још од 2015. године у Сирији, и касније у Либији и Нагорно-Карабаху, Москва и Анкара активно подржавају супротстављене зараћене стране. У Сирији су Русија и Иран кључни савезници владе, док су опозиционе снаге подржале САД, западне силе (Велика Британија, Француска), Турска, Саудијска Арабија, Катар.⁸ Интереси Русије у Сирији су да спречи промену режима и сачува војне базе и војно присуство, док су интереси Турске засновани на супротстављању курдском сепаратизму. Поред односа који одликује њихова конфронтација, нарочито после обарања руског авиона Су-24 на сиријско-турској граници од стране турске авијације новембра 2015. године, Русија и Турска су 2016. године (после неуспелог пуча у Турској), ојачале своје билатералне односе и појачале сарадњу у Сирији.⁹

Директна конфронтација руских и турских снага, намерна или случајна, била је претња све време сиријске кризе, посебно на северозападу Сирије у подручју града Идлиба (*Idlib*), који представља упориште побуњеничких снага и стециште великог броја избеглица, а налази се под опсадом сиријске војске. Тензије

⁶ Timor Akhmov, „It Is Time to Revise Russia-Turkey Relations for a Stable Future”, Russian International Affairs Council (RIAC), <https://russiancouncil.ru/en/analytcs-and-comments/analytcs/it-is-time-to-revise-russia-turkey-relations-for-a-more-stable-future/>, 31/01/2022.

⁷ Putin na sastanku sa Erdoganom: Rusija i Turska naučile da pronalaze kompromise, Sputnik Srbija, 29. septembar 2021, <https://rs-lat.sputniknews.com/20210929/odnosi-rusije-i-turske-se-pozitivno-razvijaju-poceo-sastanak-putina-i-erdogana-u-sociju-1130261209.html>, 25/01/2022.

⁸ Због директне подршке странама у конфликту, које су уједно и посредници већих сила, оружани сукоб у Сирији има сва битна обележја „посредничког ратовања” (*proxu warfare*).

⁹ Güneş Yıldız, „Turkish-Russian Adversarial Collaboration in Syria, Libya, and Nagorno-Karabakh”, German Institute for International and Security Affairs, Berlin, No 22, March 2021, p. 2.

у Идлибу биле су појачане офанзивом турских снага против сиријске војске и појачаним ударима руске авијације против побуњеничких снага. Подручје Идлиба је и даље поприште спорадичних сукобљавања, иако је договором Русије и Турске из 2020. године проглашено за деескалациону зону у којој турске и руске снаге заједнички спроводе контролу дуж линија раздвајања сукобљених снага. Може се рећи да је од тада стање у Сирији стабилизовано и да владине снаге држе под контролом све веће градове, иако се постојећим примирјем у Идлибу настоји спречити њихов даљи продор и омогућити повратак великог броја расељених лица из овог подручја. За сада нема већих помака у мировним процесима, јер су преговори под покровитељством УН у Женеви били неуспешни, а касније су отворени преговори у Астани (Нурсултан, Казахстан) између владе Сирије и опозиционих снага, уз учешће Русије, Ирана и Турске. Седамнаести састанак у преговорима, крајем 2021. године, поред анализе тренутне ситуације, заснивао се на даљој изградњи међусобног поверења, раду на изради новог устава Сирије, размени заробљеника, достави хуманитарне помоћи и борби против тероризма који се испољава деловањем група Исламске државе и других терористичких организација.

Сарадња Москве и Анкаре у Сирији добра је основа за обе државе да тестирају своје политичко поверење и науче да слушају забринутости друге стране, које су до сада, углавном, биле игнорисане или потиснуте са дневног реда.¹⁰ Сиријска криза била је тест руско-турског партнерства, од израженог антагонизма после обарања руског авиона 2015. године, до високо кооперативних односа у припреми и реализацији мировних процеса у Астани, али се они не могу посматрати одвојено од развоја других облика економских и војнотехничких односа.¹¹

Нагорно-Карабах. Ситуација у региону Јужног Кавказа и тињајући сукоб Јерменије и Азербејџана такође утичу на сложеност односа Русије и Турске. После шестонедељног рата Јерменије и Азербејџана, 2020. године, око области Нагорно-Карабах на територији Азербејџана, постигнуто је нестабилно примирје уз посредовање Русије, које су надгледале руске и турске мировне снаге. У том рату Турска је војно помагала Азербејџан, док Русија, осим посредовања за мирно решавање конфликта, није активно подржавала Јерменију иако је она члан ОДКБ-а. Разлози делимично пасивног односа Русије могу се тражити у прозападној оријентацији јерменске владе, чињеници да се спорна област Нагорно-Карабах налази на територији Азербејџана, да ни Јерменија званично није признала самопроглашену Нагорнокарабашку Републику (Република Арцах) и да није било формалног основа да се Русија укључи у оружани сукоб, али и у настојању да се не изазову међуетнички сукоби Јермена и Азара који живе у Русији. Нови сукоби ниског интензитета током 2021. године завршени су споразумом уз посредовање Русије, а уједно је започет и процес разграничења ове две државе. Други догађај

¹⁰ Timor Akhimonov, „It Is Time to Revise Russia-Turkey Relations for a Stable Future”, op. cit.

¹¹ Настојања Русије и Турске да примене „сиријски модел” помирења и у Либији за сада нису успешна, јер је процес помирења који иницирају УН добио подршку већине заинтересованих актера у земљи, као и САД, Француске и Италије.

битан за регион јесте посредовање Русије у успостављању билатералних веза Турске и Јерменије које већ три деценије немају дипломатске односе. Разговори делегација Турске и Јерменије отпочели су у Москви током јануара 2022. године, а односе се на израду плана помирења и стварања климе погодне за успостављање дипломатских, социјалних и економских веза, као и отварање граница између две земље. Заузврат, Турска ће посредовати и координирати ставове Азербејџана у односу на Јерменију. Овим актима се наговештава мир у области Јужног Кавказа, што одговара свим актерима који су били укључени у сукоб, а Русија је повратила свој утицај на регион.

Улога Русије и Турске у украјинској кризи

После немира у Украјини 2014. године и свргавања проруских власти, аутономна покрајина Крим је прогласила присаједињење Русији, које је Турска осудила, али се није придружила санкцијама Европске уније против Русије. Исте године су области око градова Луганск и Доњецк на истоку Украјине истовремено одбиле да даље признају украјинску власт и прогласиле су независне народне републике Доњецк и Луганск или Доњетски басен (Донбас). У Минску су 2014. године покренути мировни процеси, али постигнути договори нису имплементирани у пракси и спорадични сукоби нису престали, укључујући интензивна деловања у *сајбер простору*.¹²

Последњих месеци Украјина је постала неуралгична тачка између Русије и НАТО-а, првенствено САД, због оптужби Запада да Русија спрема инвазију на Украјину и захтева Русије за ограничавање ширења алијансе. Почетком 2022. године поједине чланице НАТО-а (САД, Велика Британија, Естонија, Летонија и Литванија) доставиле су Украјини наоружање и војну опрему, тешку преко хиљаду тона и вредности око милијарду и пет стотина милиона долара, и упутиле војне инструкторе, а у Пољску контингент од две хиљаде америчких војника. С друге стране, Русија је размештање војних снага близу границе са Украјином и премештање у Белорусију образлагала као увежбавања и одржавање маневара. Крајем фебруара 2022. године председник Русија Владимир Владимирович Путин (*Владимир Владимирович Путин*) донео је одлуку да Русија призна независност ДНР и ЛНР и склопи споразуме о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи. Западне земље су, реагујући на одлуку и споразуме, увеле строге санкције ДНР-у, ЛНР-у и Русији и наставиле наоружавање Украјине.

У јеку украјинске кризе Турска је, због добрих политичких и економских односа са Русијом и Украјином и сопствене афирмације током тог процеса, желела да се активно укључи у посредовање које би довело до мирног решења кризе, али су, за сада, ти покушаји остали безуспешни (као и настојања неких во-

¹² Ненад Путник и Бранислав Милосављевић, „Руске информационе операције у украјинском оружаном сукобу”, *Безбедност*, вол. 63, бр. 1, 2021, стр. 75.

дећих западних политичара). Треба рећи да Турска гаји јаке историјске и етничке везе са кримским Татарима и има блиске односе и развијену економску и војну сарадњу са Украјином, тако да ће, вероватно, оружани сукоб у Украјини имати негативне последице за турску економију. Турска је недавно Украјини продала наоружане беспилотне летелице „бајрактар ТБ2“, од којих је неке украјинска војска већ користила у Донбасу против проруских циљева, што је руска дипломатија оштро осудила, иако овај чин није битно пореметио њихове односе на глобалном плану.

Признање независности ДНР и ЛНР од стране Русије председник Турске је окарактерисао као „неприхватљиво“, уз критику поступања западних земаља у овој кризи, апелујући на све заинтересоване стране на поштовање међународног права.¹³ У случају ескалације кризе и сукобљавања Русије и НАТО-а, Турска ће свакако желети да избегне било какав војни сукоб са Русијом, али је и очекивано да се придружи НАТО партнерима у осуди руске инвазије, али не и евентуалним санкцијама.

Русија и Турска и немири у Казахстану

Казахстан је држава која се готово 30 година, у односу на бивше совјетске републике, истицала по ефикасности политичког и безбедносног система. Међутим, у више градова су, почетком 2022. године, избили масовни протести и немири у којима је страдало 225 особа. Званичан повод немира био је пораст цене горива, док се као разлог може препознати реакција на кризу режима и власти и покушај државног удара и смене власти. Председник Касим Жомарт Токајев (*Kassym – Jomart Tokayev*) прогласио је ванредно стање на целој територији и позвао у помоћ мировне снаге ОДКБ-а ради заштите стратешких објеката. После једнонедељне интервенције снага ОДКБ-а са више од две хиљаде војника, протести су окончани 13. јануара и мировне снаге су почеле повлачење из Казахстана. Овом акцијом мировне снаге ОДКБ-а показале су да могу да одговоре на сваку претњу у региону без сукоба и мешања у унутрашња питања држава и да Русија представља гаранцију за отклањање безбедносних претњи на постсовјетском простору. Брзина реаговања, али и одласка мировних снага после успешне акције, додатно су ојачале репутацију снага ОДКБ-а и утицај Русије у региону.

Напета ситуација у Казахстану, која се временски подударила са украјинском кризом, изазвала је забринутост руководства Русије због могуће насилне промене власти у Казахстану и могућности „преливања“ политичке нестабилности на њену територију. Поред очувања стабилности у региону, руски интерес у Казахстану је и заштита затвореног града и космодрома Бајконур, који је под руском управом до 2050. године. Русија и Турска су, на нивоу министара спољних посло-

¹³ „Турска одбацила poteze Rusije u Ukrajini“, Al Jazeera Balkan, 22. februar 2022, <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2022/2/22/turska-odbacila-poteze-rusije-u-ukrajini>, 23/02/2022.

ва, почетком јануара 2022. године, подржале напоре руководства Казахстана за обнову уставног поретка, где је предочено и деловање мировних снага ОДКБ-а, што Турска није оспорила. И Организација туркијских земаља (Турска, Казахстан, Азербејџан и Киргистан и потенцијалне чланице Узбекистан и Туркменистан) изразила је спремност да пружи потребну подршку администрацији и народу Казахстана у превазилажењу кризе и у операцијама против терориста, радикала и екстремиста који имају за циљ нарушавање уставног поретка земље.

Енергетска и војнотехничка сарадња Русије и Турске

Енергетска криза у Европи, до које је дошло крајем 2021. године, одразила се на погоршање економских и политичких односа Русије са државама западне Европе. Наиме, Запад је оптужио Русију да испоруке гаса користи у политичке сврхе, иако је под санкцијама. И економија Турске је у великој мери зависна од руског природног гаса. Тако је током 2020. године увезла из Русије 33,6 милијарди од укупно потрошених 48,1 милијарду кубних метара гаса. Осетљивост индустрије Турске на увоз енергената показала се током јануара 2022. године, када је због техничког квара на гасоводу прекинута испорука из Ирана, што је изазвало прекид производње дела индустрије.¹⁴ Због повећања испорука гаса и значаја турских чворишта у гасној мрежи, од Русије до Турске изграђен је гасовод *Турски ток* на дну Црног мора, а званично је пуштен у рад јануара 2020. године. Гасовод има два крака, од којих један снабдева Турску, а други пролази кроз Бугарску, Србију и Мађарску (*Балкански ток*) и даље кроз Словачку до Аустрије. Од 2020. године на гасовод су прикључена чворишта у Грчкој и Северној Македонији, а од октобра 2021. и у Хрватској. Док истовремено сарађује на гасоводу, турско руководство ради на диверзификацији својих енергетских извора како би се смањила зависност од Русије. Део енергије Турска настоји да обезбеди програмом нуклеарних електрана, тако да руски нуклеарни конгломерат „Росатом“ гради прву турску нуклеарну електрану „Акују“ у јужној Турској, за коју се очекује да ће почети са радом једног реактора 2023. године, а у пуног капацитету 2026. године.

Поред сарадње у области енергетике, Русија и Турска интензивирају сарадњу и у области одбране. Уговарање и испорука руских ракетних система С-400 Турској утицао је на преиспитивање лојалности и урушавање положаја Турске у НАТО-у. После 2017. године и уговарања куповине противваздухопловног ракетног система С-400 од Русије, Турска је била изложена јаким притисцима и претњама санкцијама од стране САД, са захтевом да одустане од куповине и изврши опремање системом „патриот“ или неким сличним системом из арсенала алијансе. Руски систем је ипак испоручен 2019. године. Представници одбрамбене индустрије Турске сматрају поменути уговор повољним, не само због

¹⁴ Gulsen Solaker, „Erdogan kao posrednik između Rusije i Ukrajine“, Deutsche welle Serbian, 03. Februar 2022, <https://www.dw.com/sr/erdogan-kao-posrednik-izme%C4%91u-rusije-i-ukrajine/a-60641535>, 04/02/2022.

ниже цене набавке и одговарајућих перформанси руског система, него и због добијања дозвола за потпуну контролу над управљањем и коришћењем система, потенцијалног трансфера технологија и могућности заједничке производње.

Због оцена САД да систем С-400 није компатибилан са опремом НАТО-а и да угрожава његову безбедност, али и због нарушених санкција које су САД увеле Русији после анексије Крима, Турској је ускраћена већ договорена и делимично плаћена испорука 100 америчких вишенаменских борбених авиона пете генерације Ф-35 (стелт технологија) и искључена је из комплетног програма њихове производње, уговореног 2007. године. Крајем 2020. године наметнуте су санкције војној индустрији Турске, што је изазвало успоравање њеног развоја због немогућности набавке компонената и коришћења технологија из држава НАТО-а. Октобра 2021. године Турска је затражила од САД да јој надокнади 1,4 милијарди долара уложених у програм Ф-35, тако да испоруче 40 авиона Ф-16 и 80 комплета за модернизацију постојећих авиона истог типа. Тај захтев Турске има мале изгледе за успех, с обзиром на нове преговоре о куповини модернизоване серије система С-400 од Русије. Куповина система С-400 може се сматрати и последицом дугогодишњег одбијања САД да у ранијим периодима удовољи турским захтевима за набавком противваздухопловних ракетних система, као и нарушених односа две државе после покушаја државног удара дела турске војске јула 2016. године и сумњи Турске да су владине агенције САД имале одређену улогу у овим догађајима. Такође, на односе Турске и САД утицала је и сарадња САД са курдском милицијом у Сирији, иначе противником турских снага. Турска је прву испоруку система С-400 прославила као „ослобођење од Запада” и потврду свог суверенитета и независног одлучивања о сопственој безбедности. Зато поједини аналитичари и државни званичници сматрају да је турска набавка система С-400 била искључиво политички мотивисана и да је искоришћена као оруђе спољне политике.¹⁵

Тежња Турске за аутономијом, и поред неслагања са Европском унијом и САД, није довела до њеног потпуног институционалног одвајања од међународног поретка предвођеног Западом, јер је и даље чланица НАТО-а и има царински савез са Европском унијом.¹⁶ Уведене санкције САД отварају потребу да Турска интензивира војнотехничку сарадњу са другим државама, али и да се ослања на властиту производњу наоружања. Ако се не постигне договор са САД око набавке и модернизације авиона Ф-16, а с обзиром на неадекватно техничко стање авиона турског ваздухопловства, вероватно ће Турска разматрати и могућност куповине руских авиона Су-34, Су-35 и Су-57.¹⁷ Поред тога, а с обзиром на достигнут завидан ниво развоја војне индустрије, Турска настоји

¹⁵ Nobuhide M. Matsumoto, „Overcoming Systematic Punishments: A Neoclassical Realist Approach to the US-Turkey Relations After the S-400 Crisis”, *Journal of Rising Powers and Global Governance*, Vol. 2, No. 1, 2021, p. 8.

¹⁶ Mustafa Kutlay and Ziya Öniş. „Turkish foreign policy in a post-western order: strategic autonomy or new forms of dependence?” *International Affairs*, Vol. 97, No. 4, 2021, p. 1103.

¹⁷ Aaron Stein, „Turkey’s response to the Russia-Ukraine crisis”, Foreign Policy Research Institute, Eurasia program, Philadelphia, January 2022. p. 15.

да изгради свој авион пете генерације под називом „TAI TF-X” који ће бити дво- моторни ловац стелт технологије и на тај начин заменити застареле авионе. Иако је далеко од готовог производа, према речима председника Ердогана, очекује се да ће авион бити приказан 2023, а да ће се у оперативну употребу увести 2029. године. Русија је, преко своје „Федералне службе за војнотехничку сарадњу”, изразила спремност да се укључи у овај пројекат, о чему се воде међдржавни преговори Турске и Русије, чији би успешан епилог вероватно допринео још већем удаљавању Турске од НАТО-а.

Утицаји Русије и Турске на Србију и државе региона

Геополитичка ситуација на Западном Балкану последњих година обележена је јачањем утицаја Русије, Кине и Турске, уз стални утицај САД, и поред опредељења држава овог региона за приступање Европској унији. Политички циљеви Турске на Балкану везани су за просторе на којима живе Бошњаци и Албанци, који свој просперитет виде у јачању регионалне моћи и утицаја Турске. У економском смислу, последњих година је на Балкану присутна турска инвестициона експанзија, првенствено у Србији, Босни и Херцеговини и Црној Гори (нарочито након приступања НАТО-у 2017. године и нарушених односа са Русијом). Турска на Балкану има значајне инвестиције у инфраструктури, туризму, банкарству, медијима, индустрији и енергетици. Поред повећања економске размене са балканским државама, интерес Турске је и стварање могућности да преко балканских држава оствари продор на тржиште Европске уније.

Русија има економске интересе на Балкану, али и интерес да се НАТО не шири на просторе држава које нису његове чланице (Босна и Херцеговина и Србија), што представља нови руски интерес и спољнополитички оквир за присуство у југоисточној Европи.¹⁸ Након што је Европска унија увела санкције Русији (због припајања Крима), Србија је повећала извоз пољопривредних производа у Русију, али не у очекиваном обиму. Војнотехничка сарадња Русије са балканским државама је мала, изузев са Србијом са којом је унапређена кроз опремање Војске Србије борбеним системима и заједничким вежбама војних јединица Србије, Русије и Белорусије.¹⁹

Русија и Турска су подржале иницијативу Србије „Отворени Балкан” коју су усагласиле Србија, Северна Македонија и Албанија, са отвореним позивом за приступање Црне Горе, Босне и Херцеговине и привремених институција у Приштини. Иницијатива се односи на олакшано кретање људи, робе, капитала и

¹⁸ Ekaterina Entina and Alexander Pivovarenko, „Russia’s Foreign Policy Evolution in the New Balkan Landscape”, *Croatian Political Science Review*, Vol. 56, No. 3-4, 2019, p. 181.

¹⁹ Константин К. Худолей и Евгений А. Колосков, „Политика России на Балканах: современное состояние и перспективы”, *Мировая экономика и международные отношения*, Том 65, число 1, 2021. <https://www.imemo.ru/en/publications/periodical/meimo/archive/2021/1-t-65>. стр. 92.

услуга међу државама потписницама. Такође, Русија и Турска подржавају војну неутралност Србије, која је присутна у ОДКБ-у као посматрач (немогуће је чланство због приступања Европској унији) и сарађује са НАТО-ом кроз чланство у програму „Партнерство за мир”. Војна неутралност Србије омогућава војну и техничку сарадњу и опремање војске наоружањем и војном опремом из држава чланица НАТО-а и ОДКБ-а, као и из трећих земаља.

Нерешен статус јужне српске покрајине Косово и Метохија одражава се негативно на безбедност региона. Према овом питању се односи Турске и Русије ни су променили – од непризнавања „Републике Косова” од стране Русије, до ранијег признавања од стране Турске, али и нешто смањеног лобирања око нових признања у свету. У Босни и Херцеговини је политичка и безбедносна ситуација нестабилна, али је мала вероватноћа избијања оружаних сукоба међу државотворним ентитетима. Доношење закона против негирања геноцида у Сребреници од стране Високог представника УН, при чему су коришћена његова дискрециона права (бонска овлашћења), као и пренос појединих права из надлежности Републике Српске на државу Босну и Херцеговину, довело је до конфронтације представника Републике Српске са државним органима и њихово иступање из државне власти. На тај начин је блокиран рад државних органа Босне и Херцеговине и изазвана криза која угрожава темељне принципе Дејтонског споразума. Русија је оспорила одлуку Запада да именује Кристијана Шмита (*Christian Schmidt*) за Високог представника, мада Савет безбедности УН није потврдио његов мандат. Русија и Турска подржавају целовитост Босне и Херцеговине и потврдиле су обострано залагање за обнову унутарполитичког дијалога на чврстој основи дејтонских принципа и у интересу свих државотворних народа, са договором око наставка конструктивне сарадње по тим питањима.

Интереси Русије и Турске на Западном Балкану исказани су при изградњи Балканског гасног тока који повезује Русију и Турску преко Црног мора и наставаља се кроз Бугарску, Србију, Мађарску и Хрватску, са циљем да се гас обезбеди државама централне и источне Европе, заобилазећи Украјину. У плану је и проширење гасовода на Републику Српску и Федерацију Босне и Херцеговине. При овом пројекту избегнута су спорења Европске комисије која су била релевантна за одустајање од раније предвиђеног *Јужног тока* 2014. године, када је нанета штета балканским државама. У оквиру развоја инфраструктуре на Западном Балкану, планирана је изградња ауто-пута Београд–Бијељина–Сарајево и ауто-пута Београд–Ужице–Сарајево. За финансирање наведених пројеката у Србији су обезбеђена средства, а финансирање изградње на територији Босне и Херцеговини није у потпуности решено, уз очекивање помоћи и Турске и Русије.

Развој добрих односа Србије и Русије потврђен је посетом председника Србије Русији, крајем новембра 2021. године, када је пружена помоћ Србији да избегне енергетску кризу присутну у европским државама. Добри билатерални односи потврђени су и са Турском отварањем турског генералног конзулата у Новом Пазару, у септембру 2021. године, и састанком председника Турске и Србије јануара 2022. године, када је на нивоу влада потписано и више докумената о унапређењу билатералне сарадње.

Закључак

Током протеклих година односи Турске и Русије су унапређени, тако да је Турска у одређеним областима постала ближа свом традиционалном и дугогодишњем противнику него западним савезницима (САД, Европска унија и НАТО). Овај заокрет у спољној политици Турске уследио је после неуспелог пуча 2016. године и одраз је тежње за независнијом спољном политиком и остваривањем сопствених интереса. Нарушени односи између Турске и САД су продубљени услед непоштовања турских националних интереса од стране традиционалних савезника, што је испољено у сиријској кризи кроз америчку подршку сепаратистичким курдским снагама и одбијањем да јој се прода било који ефикасан систем противракетне одбране. Иако је Турска и даље чланица НАТО-а, њени промењени односи са САД утичу на то да Турска представља и одбрамбени штит Русије према алијанси.

„Конкурентска сарадња” Русије и Турске која се показала успешном при постављању и контроли примирја и отпочињању преговарачког процеса у Сирији и после рата између Јерменије и Азербејџана, за сада се није показала делотворном у Либији, где је већина утицајних војних команданата подржала преговарачки процес под патронатом УН. Неуспех мисије и међусобне оптужбе Турске и Русије око војног присуства нису се битније одразиле на решавање других стратешких питања, што је потврдило тезу о обостраном уважавању безбедносних проблема друге стране и избегавању директног сукобљавања, уз истовремено изналажење најкориснијих заједничких ангажмана. Унапређење односа Турске и Русије обухвата развој економских и трговинских односа, изградњу инфраструктурних објеката, као што су гасовод *Турски ток* и прва нуклеарна електрана у Турској, све до куповине одбрамбеног система С-400. Тиме је сарадња усмерена на стратегијске индустрије и дуготрајне међусобне зависности. Иако ови односи не представљају савезништво две државе, приметно је њихово зближавање и поред различитих визија, које су чак и контрадикторне, а понекад и сукобљене. Ескалација украјинске кризе и руска војна интервенција наишли су на осуду турског руководства, али се Турска, очекивано, није придружила санкцијама западних држава Русији.

Као и у другим регионима, интереси Русије и Турске на Западном Балкану нису усаглашени, јер Турска због чланства у НАТО-у има отворен шири простор за економска улагања и осигурање економске размене са Европском унијом, док је за Русију тај простор сужен. Интерес Русије је да кроз неутралност Србије и Босне и Херцеговине донекле ограничи простор НАТО-а користећи економску, политичку и војнотехничку сарадњу са Србијом. Треба очекивати да ће интереси Русије и Турске на Западном Балкану, а на основу искустава и постигнуте сарадње у условима различитих интереса у другим регионима, позитивно утицати на политичку, безбедносну и економску ситуацију и у овом региону.

Литература

[1] Aaron Stein, „Turkey’s response to the Russia-Ukraine crisis”, Foreign Policy Research Institute, Eurasia program, Philadelphia, January 2022. pp. 1-21.

[2] Ayşe Ömür Atmaca and Zerrin Torun, „Geopolitical Visions in Turkish Foreign Policy”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 24, No.1, 2022, pp. 114-137.

[3] Gulsen Solaker, „Erdogan kao posrednik između Rusije i Ukrajine”, Deutsche welle Serbian, 03. Februar 2022, <https://www.dw.com/sr/erdogan-kao-posrednik-izme%C4%91u-rusije-i-ukrajine/a-60641535>, 04/02/2022.

[4] Güney Yildiz, „Turkish-Russian Adversarial Collaboration in Syria, Libya, and Nagorno-Karabakh”, German Institute for International and Security Affairs, Berlin, No. 22, March 2021, pp. 1-4.

[5] Daria Isachenko, „Turkey and Russia: the logic of conflictual cooperation”, German Institute for International and Security Affairs, Berlin, SWP Research Paper 7, October 2021, pp. 1-30.

[6] Ekaterina Entina and Alexander Pivovarenko, „Russia’s Foreign Policy Evolution in the New Balkan Landscape”, *Croatian Political Science Review*, Vol. 56, No. 3-4, 2019, pp. 179-199.

[7] Константин К. Худoley и Евгений А. Колосков, „Политика России на Балканах: современное состояние и перспективы”, *Мировая экономика и международные отношения*, Том 65, число 1, 2021, стр. 90-99.

<https://www.imemo.ru/en/publications/periodical/meimo/archive/2021/1-t-65>

[8] Morton Deutsch, „Cooperation and Competition”, in: Morton Deutsch, Peter Coleman and Eric Marcus (eds.), *Conflict, interdependence, and justice*, Springer, New York, 2011, pp. 23-40.

[9] Mustafa Kutlay and Ziya Öniş. „Turkish foreign policy in a post-western order: strategic autonomy or new forms of dependence?” *International Affairs*, Vol. 97, No. 4, 2021, pp. 1085-1104.

[10] Ненад Путник и Бранислав Милосављевић, „Руске информационе операције у украјинском оружаном сукобу”, *Безбедност*, вол. 63, бр. 1, 2021, стр. 62-81.

[11] Nobuhide M. Matsumoto, „Overcoming Systematic Punishments: A Neoclassical Realist Approach to the US-Turkey Relations After the S-400 Crisis”, *Journal of Rising Powers and Global Governance*, Vol. 2, No. 1, 2021, pp. 7-27.

[12] Pavel Baev, "Russia and Turkey. Strategic partners and rivals", Russie. Nei. Reports/French Institute of International Relations, No. 35, 2021, pp. 1-27.

[13] „Putin na sastanku sa Erdoganom: Rusija i Turska naučile da pronalaze kompromise”, Sputnik Srbija, 29. septembar 2022, <https://rs-lat.sputniknews.com/20210929/odnosi-rusije-i-turske-se-pozitivno-razvijaju-poceo-sastanak-putina-i-erdogana-u-sociju-1130261209.html>, 25/01/2022.

[14] Srđan M. Perišić, "Geopolitičko ponašanje savremene Turske". *Vojno delo*, Vol. 70, br. 7, 2018, str. 53-64.

[15] Timor Akhimov, „It Is Time to Revise Russia-Turkey Relations for a Stable Future”, Russian International Affairs Council (RIAC), <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/it-is-time-to-revise-russia-turkey-relations-for-a-more-stable-future/>, 31/01/2022.

[16] „Turska odbacila poteze Rusije u Ukrajini”, Al Jazeera Balkan, 22. februar 2022, <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2022/2/22/turska-odbacila-poteze-rusije-u-ukrajini>, 23/02/2022.

Резиме

У међународним збивањима последњих месеци, поред проблема са пандемијом вируса COVID-19, енергетске кризе и немира у Казахстану, актуелне су тензије због дешавања у вези с Украјином и ширењем НАТО-а на исток, као и тињајући сукоби у Сирији и Либији. У контексту ових збивања, односи Русије и Турске су и даље сложени, иако се заснивају на обостраном признавању безбедносних и других интереса и сарадњи којом се остварује обострана корист, уз настојања да постигну значајан утицај у међународној заједници у складу са својим националним интересима. Њихови односи су окарактерисани као „конкурентска сарадња” учесника у сукобу, сходно њиховим укупним интересима и циљевима, у складу са којима предузимају конкретне акције ради остваривања очекиваних ефеката. Поремећени односи Турске и САД, као последица неуспелог пуча у Турској, неслагања у Сирији и одбијања САД да Турској обезбеди противракетне системе, кулминирали су турском куповином руског ракетног система С-400. Заузврат, САД су увеле санкције турској војној индустрији и раскинуле уговор о сарадњи у програму производње борбених авиона Ф-35. Овим чином Турска је показала све веће опредељење за независнију спољну политику и бржи развој сопствене војне индустрије, као и отвореност за трансфер руских војних технологија. Русија се налази под санкцијама због присаједињења Крима и актер је кризе око Украјине услед НАТО претњи ширења до руских западних граница, која је ескалирала после руског признања независности народних република Доњецк и Луганск (Донбас) и покретања „специјалне војне операције” на територији Донбаса.

Јануарски немири у Казахстану, оцењени као покушај насилне смене власти, заустављени су интервенцијом и једнонедељном акцијом мировних снага ОДКБ-а, које су показале да могу да одговоре на сваку претњу у региону без мешања у унутрашња питања држава и да Русија представља гаранцију за отклањање безбедносних претњи на постсовјетском простору. Турска и друге државе чланице Организације туркијских земаља подржале су актуелну државну администрацију и народ Казахстана и нису оспориле мисију снага ОДКБ-а.

У спољној политици Русије и Турске и деловању према трећим странама често су присутни њихови супротстављени интереси и пружање директне или индиректне подршке странама у конфликту, без директног сукобљавања, што об-

ликује њихову специфичну „конкурентску сарадњу”. Значајан је успех Русије и Турске у преговорима око разграничења Јерменије и Азербејџана, као и консолидација деценијски нарушених односа Турске и Јерменије. Ангажовање Турске и Русије у Сирији показало се делотворним, како у војним операцијама, тако и у посредовању у преговорима, чиме је смањен утицај САД и НАТО-а у овом подручју. Модел управљања кризом примењен у Сирији није се показао успешним у либијској кризи, због пасивнијег односа Русије и већег утицаја западних сила и мисије УН. Неуспех мисије и међусобне оптужбе око војног присуства у Либији нису се битније одразиле на решавање њихових других стратешких питања. Заједничко ангажовање у енергетским и војним пројектима и трансферу технологија, показатељ су сарадње усмерене на индустрије од стратешког значаја. Иако ови односи не представљају савезништво две државе, приметно је њихово зближавање и поред различитих погледа на међународне односе.

Геополитичка ситуација на Западном Балкану последњих година је обележена јачањем утицаја Русије, Кине и Турске, уз стални утицај САД, и поред опредељења држава овог региона за приступање Европској унији. Русија и Турска подржавају војну неутралност Србије и иницијативу „Отворени Балкан”. Интереси Русије усмерени на спречавање ширења НАТО-а у Србију и Босну и Херцеговину и настојања Турске да продру на тржишта Европске уније преко балканских држава и њихово политичко и економско ангажовање, позитивно се одражавају на актуелну економску, политичку и безбедносну позицију Србије и држава региона.

Кључне речи: *Русија, Турска, конкурентска сарадња, Србија, украјинска криза, војнотехничка сарадња, енергетска сарадња*

© 2022 Аутори. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/rs/>).

